

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	7
--------------------	---

CZĘŚĆ I

EWA GÓRECKA, Malarstwo i muzyka jako elementy tożsamości w lirycie Anny Frajlich	13
BEATA MORZYŃSKA-WRZOSEK, „Żadnych rajów”. O doświadczaniu przestrzeni w poezji Julii Hartwig	36
EWELINA MARIA POPIELARZ, Kategoria <i>sacrum</i> w poezji Rafała Wojaczka ..	57
ŁUKASZ RZEWNICKI, Kobieta mlekiem i jadem płynąca. O mitologicznych istotach wodnych	77
PIOTR SIEMASZKO, Japonia i „cywilizowani barbarzyńcy”. O wielkości i kryzysie Kraju Wschodzącego Słońca w refleksjach Feliksa „Mangghi” Jasińskiego i Zenona „Miriana” Przesmyckiego	103
KAMILA SOŁTYSIK-MATŁOSZ, Motyw wzroku i ślepoty w mitologii greckiej	119
MAGDALENA WASIELEWSKA, „Nawet kiedy nie wierzę, jest we mnie miejsce dla niewiary niedostępne” – współcześni polscy poeci religijni wobec problematyki teodycealnej	139
MONIKA ZAWISTOWSKA, Antropologiczny wymiar przestrzeni w wybranych dramatach Janusza Głowackiego	171

■ CZĘŚĆ II

GERARD GUZŁAK, Znaki <i>sacrum</i> w przestrzeni kulturowej Kotliny Kłodzkiej. Świątynie przywracane Bogu i ludziom przez ks. Józefa Siemasza	189
IWONA JASTRZĘBSKA-PUZOWSKA, Postulaty badawcze i kilka uwag na temat wizualności Bydgoszczy	209
AGNIESZKA KOCOT-WIERSKA, Figura Chrystusa wobec <i>sacrum</i> . <i>Jezus z Montrealu</i> Denysa Arcanda i <i>Żywot Briana</i> Terry'ego Jonesa	218
MAGDALENA M. JAROŃ, Człowiek w sztuce zdehumanizowanej	237

■ CZĘŚĆ III

RYSZARD STRZELECKI, Napoje w rytuałach jedności (Toasty i formy religijne)	253
RYSZARD STRZELECKI, Teatr w myśli średniowiecza	268
Anthropological issues in literature, art and ludic forms. Summary	283
Indeks osobowy	287

WPROWADZENIE

Tom zawiera studia związane z działalnością badawczą Zakładu Teorii Literatury i Wiedzy o Sztuce. Obejmuje część dorobku pracowników Zakładu, która znalazła się w rozległym tematycznie i metodologicznie problemie węzłowym *Problematyka antropologiczna w literaturze, sztuce i formach ludycznych*. Różnorodność problematyki wiąże się ze złożonością antropologicznego paradygmatu, który przekracza restrykcyjne granice ideologii badawczych, modnych proklamacji czy obowiązujących w humanistyce „zwrotów”.

W obecnym przedsięwzięciu wydawniczym oprócz wypowiedzi pracowników naukowych znajdują się prace związanych z naszym Zakładem doktorantów studiów literaturoznawczych. Również i ich badania, zazwyczaj bliskie tematyce dysertacji, świadczą o antropologicznym ukierunkowaniu zaplecza badawczego – bazy metodologicznej i kulturowego kontekstu. Omówiona w tomie problematyka wykracza poza sferę badań literackich i artystycznych. Autorzy czerpią inspirację z refleksji społecznej, badań kulturowych, szukają też wsparcia w naukach filozoficznych, teologicznych i empirycznych. Poruszają się wśród kluczowych tematów dzisiejszej humanistyki. Prace dotyczą uobecnienia mitu w literaturze, kwestii indywidualnego doświadczenia, spraw tożsamości, przestrzeni, kwestii społecznych i odmienności etnicznej, zagadnień teatralno-ludycznych, przejawów rytuału w twórczości literackiej i świadomości kulturowej. Kwestie antropologii wypełnia przede wszystkim aksjologia *sacrum* w przestrzeni kulturowej, twórczości lirycznej i prozatorskiej oraz w procesach przemian rzeczywistości współczesnej.

Prezentowana książka jest kolejną publikacją badań prowadzonych w Zakładzie Teorii Literatury i Wiedzy o Sztuce. Tom wcześniejszy z 2010 roku,

zrealizowany również w ramach węzłowego problemu badawczego, poświęcony był szeroko zakrojonej problematyce teatralnej – dotyczył dramatu, sztuki scenicznej, ale i teatralizacji kultury. W inicjatywie ówczesnej wzięli udział nauczyciele akademicy innych uczelni, współpracujący z naszą jednostką. Publikacja obecna, rozleglejsza w swej problematyce, obejmuje kluczowe obszary kultury symbolicznej – prace dotyczące literatury, sztuki i szeroko rozumianych form ludycznych. Te zakresy nadały też porządek kompozycyjny książki i są prezentowane w kolejnych jej częściach.

Część najobszerniejszą stanowią prace związane z badaniami literackimi. Zagadnienie tożsamości w liryce Anny Frajlich podejmuje Ewa Górecka. Sprawy biografii, pamięci i zapominania, emigracji ukazuje w muzycznych i malarskich odniesieniach tej liryki, w świadectwach przemian na emigracji, pokonywaniu obcości i odzyskiwaniu sensu egzystencji w nowym miejscu. Bliskie tej problematyce są prace poświęcone przestrzennym aspektom literatury. O doświadczaniu przestrzeni w poetyckich świadectwach Julii Hartwig pisze Beata Morzyńska-Wrzošek. Wskazuje jej podmiotowe nacechowanie, związek z czasem, pamięcią i powrotem ku miejscom dzieciństwa, pozbawionym jednak walorów topiki miejsca rodzinnego z powodu bolesnych doświadczeń podmiotu. Tematyka antropologii przestrzeni pojawia się również w artykule Moniki Zawistowskiej, poświęconym dramaturgii Janusza Głowackiego. Autorka wychodzi od przestrzennych aspektów sztuki teatru, wskazuje na funkcję przestrzeni w przekazie bohatera i odbiorcy oraz jej rolę w objawianiu złożoności ludzkiej kondycji. Inny kierunek antropologicznej refleksji nad literaturą wyznaczają prace skoncentrowane na mitach i ich interpretacji. Kamila Sołtysik-Matłosz rozważa motyw wzroku i ślepoty w mitologii greckiej. Problem ślepoty m.in. Tejrezjasza i Edypa odnosi do ideału *kalokagathii*, omawia bogatą, ważką kulturowo symbolikę wzroku i patrzenia w licznych tekstach oraz w kontekście wielu mitologicznych postaci. Z kolei antropologię mitologicznych istot wodnych rozważa Łukasz Rzewnicki. Tworzy ich paradygmat, typologię, ustala funkcje kulturowe, omawia cechy reprezentatywne w aspekcie psychologicznym i moralnym oraz przypisywane im symbole. W analizie uwzględnia kluczowe gatunki literackie oraz szeroki kontekst kulturowo-historyczny. W kręgu antropologii literackiej mieści się też studium Piotra Siemaszki na temat osobliwości kulturowych i cywilizacyjnych Japonii. Kraj Wschodzącego Słońca został ukazany w ciekawym, wieloaspektowym oglądzie Feliksa Jasieńskiego i Zenona Przesmyckiego. Istotny obszar w ramach antropologii literackiej zajmują prace poświęcone tematyce religijnej, egzystencjalnej i sakralnej. Przedmiotem opracowania Eweliny Popielarz jest *sacrum* w poezji Rafała Wojaczka. Zdaniem autorki, charakte-

rystyczne dla poety budowanie świętości środkami pospolitymi, wulgarnymi i bluźnierczymi nie dyskredytuje, ale – paradoksalnie – ocala te wartości uobecnione w poetyckim przesłaniu. Zauważa też, że cierpienie i ból w życiu poety oraz w jego poetyckich świadectwach stają się źródłem podstawowego doświadczenia egzystencjalnego i „wtajemniczenia” w sprawy duchowe. Powagą i zasięgiem problemowym odznacza się studium Magdaleny Wasielewskiej poświęcone postawie współczesnych poetów wobec problemu zła w stworzonym przez dobrego Boga świecie. Istotnym kontekstem w badaniu poezji jest filozoficzna problematyka teodycei oraz współczesna refleksja sakrologiczna. Religijną odpowiedź na zło omawia autorka u trzech poetów współczesnych: Anny Kamińskiej, Jana Twardowskiego oraz Wojciecha Bąka, w interpretacjach uwzględnia życiowe doświadczenia twórców.

Druga część, poświęcona antropologii sztuki, w znacznej mierze dotyczy również problematyki sakralnej. Gerard Guźlak charakteryzuje znaki *sacrum* w kulturowej przestrzeni Kotliny Kłodzkiej, omawia obiekty, świadectwa kultury chrześcijańskiej w powiązaniu z mitami i legendami regionu. Skupia też uwagę na rewitalizacji obiektów sakralnych przez ks. Józefa Siemasza i przywracaniu ich funkcji religijnej. Kolejny artykuł autorstwa Agnieszki Kocot-Wierskiej dotyczy *sacrum* w filmie. Przedmiotem interpretacji jest *Jezus z Montrealu* Denysa Arcanda i *Żywot Briana* Terry’ego Jonesa oraz porównanie filmów ze względu na sposób realizacji postaci wedle przyjętych wyróżników (figura Chrystusa, analogie/Biblia, sens ofiary, krytyka religii i krytyka społeczeństwa). Wykazanie opozycji między profanacją *sacrum* (*Żywot Briana*) i sakralizacją *profanum* (*Jezus z Montrealu*) lepiej ujawnia zawarta w filmach afirmacja wartości i twórcze odniesienie do określonego w tradycji kanonu. Pozostałe dwa teksty dotyczą wizualności miasta oraz miejsca człowieka w sztuce zdehumanizowanej. Iwona Jastrzębska-Puzowska w szkicu o wizualności Bydgoszczy nawiązuje do antropologicznej refleksji nad ikonosferą polskich miast. Zwraca uwagę na potrzebę podjęcia badań w tym zakresie z jednoczesnym wskazaniem potencjalnych problemów i obiektów, wymagających analiz. Miejsce człowieka w sztuce zdehumanizowanej rozważa Magdalena Jaroń. Kieruje uwagę na dorobek Marty Tomczyk – artystki, która szuka własnej odpowiedzi w kwestii człowieka, jej stanowisko sytuuje autorka w kontekście etycznego projektu Emmanuela Lévinasa i koncepcji „Innego”.

Antropologia zjawisk ludycznych znalazła się w ostatniej, trzeciej części książki w artykułach Ryszarda Strzeleckiego. Pierwszy dotyczy idei teatryki – jednej ze sztuk mechanicznych, wyróżnionych przez Hugona ze św. Wiktora (wiek XII). Mowa o jej genezie w myśli średniowiecza, randze w projektowaniu widowisk, zabaw i objaśnianiu wartości cielesnych. Teatryka zajmowała

ważne miejsce w systemie wiedzy, w ówczesnej myśli teoretycznej określana wysokim mianem *scientia ludorum*. Właściwości ludyczne posiadają również, wznoszone przy różnych okazjach, toasty. Autor omawia ich strukturę i wielorakie warianty – poważne i żartobliwe, biesiadne, nieszczerze i służące sakralizacji instytucji, widowiskowe i fikcyjne, czy też skierowane ku zmarłym i osobom transcendentnym. Rytualne użycie napojów w tradycji kultury spełnia funkcje magiczne bądź apotropaiczne, jednak funkcja najważniejsza – jednocząca zbiorowość jest znamienna właśnie dla toastów i niektórych form religijnych, m.in. eucharystii, w której dominuje *communio* – osobowa jedność uczestników z Bogiem i innymi ludźmi.

Tom ujawnia rozległość i wielowymiarowość antropologii uprawianej przez pracowników naukowych oraz doktorantów. Szczególnie dla młodych badaczy stanowi punkt odniesienia do dalszych opracowań i rozwinięcia podejmowanej tu problematyki w przygotowywanych dysertacjach. Inicjatywa upowszechnienia badań, podobnie jak w tomie wydanym wcześniej, służyć winna dydaktyce akademickiej, głównie w zakresie studiów filologicznych i kulturoznawczych. Wskazuje też kierunek kontynuacji przedsięwzięć naukowych z ośrodkami akademickimi, pozostającymi we współpracy z Zakładem Teorii Literatury i Wiedzy o Sztuce Instytutu Filologii Polskiej i Kulturoznawstwa Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

Ryszard Strzelecki, Ewa Górecka